

**Незалежна Асоціація Дослідників Советської Теорії і Практики
в Національних Проблемах**

ПРОФ. Д-Р М. МІЩЕНКО

НА ПОСЛУГАХ »ЄДИНОГО ПРИНЦИПУ«
(КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ)

НАКЛАДОМ »УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ«

ЛОНДОН

1956

НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ ДОСЛІДНИКІВ СОВЕТСЬКОЇ ТЕОРІЇ
І ПРАКТИКИ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМАХ

ПРОФ. Д-Р М. МІЩЕНКО

НА ПОСЛУГАХ »ЄДИНОГО ПРИНЦИПУ«
(КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ)

НАКЛАДОМ »УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ«

ЛОНДОН

1956

З друкарні Української Видавничої Спілки у Лондоні

Printed by Ukrainian Publishers Ltd., 237, Liverpool Rd., London, N. 1. Tel. NORTH 1828

«Хоч як досконале крило птаха, воно ніколи не могло б підняти його вгору, не спираючись на повітря. Факти — це повітря вченого. Без них ви ніколи не зможете піднятися. Без них ваші «теорії» — даремні спроби»

І. П. Павлов: «Лист до молоді», Т. І., ст. 23.
Ленінград, 1951.

I

З почуттям глибокого інтересу ми розглянули збірник праць Нью-Йоркської конференції колишніх советських учених різних народів Східної Європи, виданий «Інститутом для вивчення історії і культури СССР*».

Цей збірник, як відомо, пройшов сувору цензуру редакційного Комітету для того, щоб всю різноманітність поглядів, представлених ученими, підкорити таємничому «принципові єдності». Для цього довелося ґрунтовно змінити первісний текст доповідей, а деякі наново написати.

Щоб виявити, побачити і зрозуміти цей «принцип єдності», ми зупинимось на двох основних працях теоретичного циклу збірника — праці проф. А. Філіпова — «Большевицька філософія і академічна свобода» і праці проф. М. Ветухова — «Генетика в СССР». Обидві праці, дійсно, подані у відповідній єдності.

Проф. А. Філіпов у своїй праці робить спробу обґрунтувати відсутність академічної свободи в СССР особливстю большевицької філософії. Головним аргументом для цього він бере принцип партійності, прийнятий у советській філософії і запозичений Леніним від Маркса в його вченні про класовий характер істини.

З самого початку і до кінця автор відчуває непевність своїх позицій. Ця непевність пояснюється тим, що автор ухилився від розгляду советської філософії в її зв'язку з практикою, що вимагає ця філософія і що потрібне для розуміння її сутності і її еволюції, а значить і для розуміння всякої свободи, також і академічної.

Тому філософська аналіза автора відзначається суб'єктивністю. Советської філософії не можна зрозуміти і розглядати ізольовано, бо основною рисою її є те, що вона пристосовується і змінюється відповідно до практики державного будівництва, себто стоїть на службі державної політики. Окремі натяки автора, що большевицька філософія має політичний характер, або що в умовах большевицького режиму свобода не можлива, цілком не переконливі. Потрібно показати, розкрити сутність цю-

*) Academic Freedom Under the Soviet Regime. A. Symposium, New York, April, 3-4, 1954.

го режиму, його еволюцію, і тоді лише стануть зрозумілі зміни в самій філософії і розкриється справжній сучасний, зовсім не марксівський, дух партійности. Відчуваючи непевність свого філософського аргументу, автор примушений сходити з філософських позицій і для пояснення різних змін у ділянках науки вживати доповнюючих, зовсім не філософських аргументів, як ксенофобія і російський патріотизм.

Автор простежує еволюцію большевизму від початкового періоду усунення матеріалістичної філософії до періоду знищення основних засад діалектичної філософії та появи лінгвістичної і біологічної теорій.

Автор не пояснює, як могла статись така надзвичайна еволюція «найправдивішої і найнауковішої» філософії, що скотилася на ідеалістичні рейки російських расистських теорій. Він не розкриває змісту цієї еволюції, а посиляється лише на пояснення, які дають автори большевицької філософії. Спроби ж власної аналізи виглядають смішно-наївними. Так, наприклад, створення біологічної теорії проф. Філіпов пояснює партійністю, ксенофобією і советсько-російським патріотизмом. Він не вказує, де і в чому саме бачить прояв російського патріотизму, бо, очевидно, не зручно було б показати, що цей патріотизм — урядовий і партійний, що виявився в проголошенні Сталіним російського народу гегемоном усіх націй СРСР і практикою своєю має посилену русифікацію цих націй, погроми і фізичне знищення окремих народів, що цей патріотизм нічим не відрізняється від патріотизму дореволюційних царських погромних організацій — «Союза русского народа» і «Архангела Михаила», хіба тільки своїми більшими масштабами.

Вказуючи на три характеристичні відзнаки кінцевого стану советської філософії — партійність, ксенофобію і російський патріотизм, що привели до створення біологічної теорії, автор замовчує, що ці три атрибути російської філософії були добре відомими на самому початку советської революції. Хіба наука в той час не протиставлялась буржуазній науці? І чи не було партійности? Чи не ясно, що на практиці російський великодержавний шовінізм підтримувався урядом, розцвітав і поширювався, хоч його проголошено за головну небезпеку в СРСР, у той час, як природні стремління народів до свободи розглядались, як дрібнобуржуазний націоналізм і суворо переслідувались?

Розглядаючи большевицьку філософію посутньо, себто в зв'язку з практикою, не можна було б обминути, що різні філософські дискусії, боротьба за чистоту матеріалістичної діалектики були фікцією, політичною інспірацією, проявом внутрішньо-партійної боротьби за владу. Оскільки головною небезпекою був правий «ухил» (Бухарін) з приписуваними йому механістичними позиціями в філософії — він був поборений, себто фізично знищений, разом з його теоретиками. Те саме щодо лівого «ухилу» (Троцький) з його меншевиствующою філософією. Ця боротьба була виразом політичного банкрутства партії в її спробах здійснити ідеали французьких і англійських утопістів, а також ідеї марксизму, себто спроб побудувати соціалізм.

Чому ж проф. А. Філіпов не сказав про ці важливі речі? А просто тому, що довелося б розкрити правдиву сутність його основного філо-

софського аргументу — «духу партійности», тому що потрібно було заховати, що своєрідність еволюції російської філософії пов'язана з тим, що советська влада з самого початку стала на шлях російської контрреволюції, скотившись на традиційний шлях дореволюційної російської держави. Це виявилось у тому, що:

1) Комуністична партія перетворилась у пануючу бюрократичну верству і стала ворожою силою робітництва і селянства, ворожою силою народів СССР.

2) Що «дух партійности» набув рис, властивих духу російського самодержавства, а партійним «вождям» приписувались риси непогрішності і обожнювання, властиві російським імператорам. Висвітлювати постаті Мазепи, Шаміля, Петлюри, як національних героїв, було злочином і не відповідало духу партійности, але висвітлювати звитяги Петра I-го, Суворова і інших російських імперських героїв відповідало духу партійности і вимагалось від істориків. Писати поезії в дусі «Любіть Україну» — Сосюри не відповідало духу партійности, а фальшиве твердження, що «Слово о полку Ігореві» є не український, а «ісконе» російський історичний документ — відповідало вимогам партійности.

Біологічна теорія Лямарка з самого початку розглядалась советською філософією як ідеалістична, расистська, і цілком не відповідала духу партійности. Цьому останньому відповідали, як матеріалістичні, теорії Менделя, Моргана, що і були прийняті довгі роки в нормальній і патологічній генетиці (в психіатрії). Але пізніше в спритних руках московських політиків оцінка цих теорій стає діаметрально протилежною. Ідеалістична теорія Лямарка стає однією з підвалин советської філософії, а матеріалістичні теорії Менделя, Моргана проголошуються ідеалістичними і расистськими, бо цього вимагає «дух партійности» советської філософії, себто новітній дух російського самодержавства.

3) Що партія стала на шлях імперіялістичних воєн з народами колишньої Російської Імперії, завойовуючи їхні, в революції посталі, самостійні держави, створюючи примусово СССР і ведучи з народами виснажливу безперервну боротьбу від самого початку революції донині.

4) Що визвольна боротьба народів є найбільшою загрозою для цілості всієї системи російського колоніялізму і великою небезпекою для імперіялістичної експансії Москви, як показала друга світова війна.

5) Що проголошено російський народ гегемоном усіх народів СССР.

6) І що нарешті, в ході розбудови старих засад російської держави, відновлено патріархат, який став визначним чинником у советській політичній системі, посів значне місце в міжнародній політиці, як пропагатор советських ідей «миру» і російського комунізму. Щодно внутрішньої політики, то цей чинник перейняв поліційні функції дореволюційної російської православної церкви: знищення національних християнських церков підвладних народів, примусове поширення російського православ'я, русифікації, і провадження погромної пропаганди проти народів СССР.

Цей провідний політичний зміст російського православ'я властивий не тільки російській церкві в межах СССР, але і її закордонним філіялам.

Наприклад, американсько-російська церква, замість молитовників і біблій, поширює видання, далекі від засад християнського «смиреномудрія» і братолюбія, як от, «Украина — нелепая выдумка», а її єпископи виступають із заявами, що українська церква не канонічна. Звичайно, канони української церкви не освячені наказами Петра I. і Сталіна, вони освячені кров'ю і стражданнями її духовних провідників і боротьбою всього українського народу з Москвою і її поліційно-церковною організацією.

Українська церква не перегукується з войовничими гаслами Москви: «Аляска ісконне земля русская», і не засилає туди своїх місіонерів з неясною метою: чи то для спасіння душ росіян ескімоського походження, чи то для насадження ескімосів «російським духом».

Таким чином, у сучасній структурі советської держави можна побачити три основні підвалини старої дореволюційної Росії: самодержавство, православ'я, народність. Деяка відмінність у термінології має свій певний зміст, бо цей новий тип російської держави виник шляхом перетворення напівфевдальної країни в країну державного капіталізму, агресивнішу назовні, всередині ж позначену рабством народів, рабською працею і системою концентраційних таборів. Увінчанням всього є філософія політичного проводу, російські расистські теорії — лінгвістична і біологічна — еклектичне місиво матеріалістичних і ідеалістичних концепцій.

Щождо комунізму з його гаслами визволення народів, то хіба цей московський блеф не копія «передових прогресивних» ідей слов'янофільства дореволюційної Росії з її експансіоністськими тенденціями «визволення» слов'янських народів? Хіба комунізм у його сучасному змісті не пропагандивна заслона російського імперіялізму, скерованого до завоювання вільного світу? Належну оцінку російського комунізму дали його ж власні філіяли, що стали в опозицію ще в 20-х—30-х роках, напр., українська комуністична партія, яка змагалась з Москвою за національні принципи держав СССР на форумі 3-го Інтернаціоналу і була знищена, у виступах політбюро на чолі з П. Любченком і Скрипником, у відомому виступі Тіто і, нарешті, на Бандунській конференції народів Азії і Африки, де, як відомо, російський комунізм розглядався як російський імперіялізм і колоніялізм.

Отже, пояснення відсутности академічної свободи потрібно шукати не в советській філософії, а в сутності советської держави. Ніякої свободи, в тому і академічної, не було як у дореволюційній Росії, так і тепер у сучасній советській державі. Хіба визначний російський вчений фізіолог Сеченов не був заболотований до Академії Наук і виключений з Петербурзького Університету за книжку «Рефлекси головного мозку» (1863), що визначала столітній етап у розвитку російського природознавства, чи українські вчені Драгоманов, Грушевський і сотні інших не були позбавлені можливості працювати в університетах?

Відсутність академічної свободи є лише одним з окремих виявів відсутности всякої свободи в СССР.

II

Обминувши розгляд советської філософії у зв'язку з практикою, проф. Філіпов з великою сміливістю переходить до розгляду советського природознавства, медицини, психології й інших наук, прикладаючи ту ж саму мірку партійности. В цій аналізі автор не вводить читача в курс загальних ідей советського природознавства, у його відношення до філософії, психології, держави і так званої партійности. Автор стає на шлях зневаження і спотворення природознавства. Він іде знов таким шляхом односторонності і споглядальності, заховуючи від читача справжній зміст: ідейну скерованість природознавства, висвітлює природознавство тільки з позицій большевицької філософії і наділяє його епітетами — «механістичного», «матеріалістичного», «стихійно-діалектичного», «діалектичного» і т. п. А там, де з'являється власний погляд автора, природознавство виступає, як засіб для підвищення російського патріотизму.

Автор наділяє новітній етап у розвитку природознавства — фізіологію Павлова — наліпкою «доктрина рефлексів», твердить, що Павлов не визнавав психічного, приписує «елементи психічного» академіку Орбелі і доводить, що психологія Корнілова перемогла «доктрину рефлексів» Павлова.

Все це цілком не відповідає дійсності і є фантазією автора, що не має під собою жодного наукового ґрунту.

Павлов ніколи не приписував собі створення якої б то не було доктрини рефлексів. І безумовні, і умовні (т. зв. психічні) рефлекси були відомі до Павлова. Своє вчення він виклав у двох основних працях: «Двадцятилітній досвід об'єктивного вивчення вищої нервової діяльності тварин», і «Лекції про працю великих півкуль головного мозку». Пріоритет свого об'єктивного напрямку він сам приписував американській об'єктивній психології Торндайка. Найвидатніша послуга Павлова природознавству і психології є створення функціонального (безоперацийного) методу для дослідження вищого апарату нервової системи — кори мозку, як апарату психічної діяльності. Цей метод він і назвав методом умовних рефлексів.

В чому полягає сутність того напрямку в природознавстві, медицині і психології, який започаткував Павлов?

1. Павлов розглядав психіку, як форму мозкової діяльності, яку можна вивчати суб'єктивно, так, як вивчає суб'єктивна психологія, і об'єктивно, шляхом дослідження фізіологічної (церебральної) основи психічного. Він встановив елементарний фізіологічний (церебральний) механізм психічного, якому і дав назву — тимчасовий зв'язок. Він казав: «Таким чином тимчасовий нервовий зв'язок є універсальним фізіологічним явищем у світі тварин і в нас самих. А разом з тим воно ж і психічне — те, що психологи називають асоціацією, чи то буде утворення зв'язків з різноманітних дій, вражень, або з літер, слів і думок. Яка була б підстава якнебудь розрізняти, відокремлювати одне від одного те, що фізіолог називає тимчасовим зв'язком, а психолог асоціацією?» («Повний збірник праць», т. III, стор. 561, Л. 1951).

2. Павлов усунув протиставлення суб'єктивного об'єктивному у психіці, властиве суб'єктивній психології, і, спираючись на твердження Сеченова, що відчуття є і суб'єктивні і об'єктивні («Рефлекси головного мозку», Ленінград, 1926, стор. 104), уявляє їх як найпростіші суб'єктивні сигнали «об'єктивних відношень організму до зовнішнього світу» («Повний збірник праць», т. 4, стор. 101). «Для справді наукового розуміння наших нервово-патологічних симптомів і успішної боротьби з ними, — каже він, — потрібно залишити стару звичку відгороджувати психічне від соматичного». («Повний збірник праць», т. III, стор. 581).

«Якщо наші відчуття і уявлення, — каже Павлов, — що відносяться до зовнішнього світу, є для нас перші сигнали дійсності, конкретні сигнали, то мова, спеціально перш за все кінестетичні подразнення, що йдуть у кору від мовних органів, є другі сигнали, сигнали сигналів. Вони становлять абстрагування від дійсності і дозволяють узагальнення, що й складає наше додаткове спеціально-людське вище мислення». («Повний збірник праць», т. III, стор. 490, Л.).

3. Павлов обмежив суб'єктивну методу в дослідженні мозкових функцій і процесів, як об'єктивного боку психіки. Він казав: «Мені подарували книгу американського психолога Вудворса, в якій я спочатку якраз прочитав той відділ психології, яким взагалі мало цікавлюсь, це психологія, що ґрунтується на інтроспекції, себто на самоспостереженні. Саме в його чудовому викладі я переконався, яка вона безпомічна... Потрібно не описувати явища, а розкривати закони їх розвитку. З одних описів ніякої науки не виходить. Зрештою, всі дані суб'єктивного характеру повинні перейти в ділянку об'єктивної науки. Мішанина суб'єктивного з об'єктивним у дослідженні — це шкода для справи. Потрібно робити спроби розглядати явища з чисто об'єктивного боку». Пізніше він каже: «Суб'єктивний метод дослідження всіх явищ має давність першої людини, і що він приніс нам? Нічого. Все, що видумали за його допомогою, доводиться ламати і будувати наново... Вся річ полягає в тому, чи можна аналізу так званих психічних явищ вести об'єктивним науковим шляхом. Ми твердимо, що можна». («Повний збірник праць», т. I, стор. 375, 381, 377).

І дійсно, не зважаючи на велику давність психології (2 тисячі років), вона і досі не систематизована в одну науку. Вундт, а він же був не тільки психологом, але й фізіологом і філософом, в 1913 році твердив, що не можна виготовити з психології єдиної програми для викладання в університетах, бо в кожного психолога своя психологія. Джемс, визначний американський психолог, називав психологію не наукою, а тільки «надією на науку» (Павлов, т. 4, стор. 18. Ленінград, 1951).

Дійсно існує безліч різноманітних психологій — емпірична, раціоналістична, соціальна, колективна, аналітична (5 напрямків), структурна, зоопсихологія, біхевтористична і т. д., і кожна з цих психологій має свій окремий предмет вивчення і представники окремих психологій погано розуміють один одного й заперечують інші психології, крім своєї власної.

Майже кожна із них вивчає психіку однобічно, лише суб'єктивний її бік, і протиставляє цей бік об'єктивному, мозкові, організмові.

В силу обмежености метод, психолог не може обняти вивчення психічного всебічно в його суб'єктивному і об'єктивному, в його історії і розвитку, в його могутньому значенні для життя цілого організму.

Тому не дивно, що, як твердить Келлер, представник модерної структуралістичної психології («Інтелект антропоїдних малп», Німеччина, 1934), психологія і досі не може визначити такого основного психологічного поняття, як інтелект. Для відзначення стану свідомости психолог часто примушений звертатися до філософії, яка провадить безконечні дискусії на тему, чи свідомість є основа буття, чи властивість, чи якість, чи функція мозку, або трактує свідомість як чинник, що здібний спричинювати конфлікти особистости і психічні захворювання.

4. Павлов експериментально простежує функціональні процеси організму, починаючи з примітивних функцій дразливости живої матерії до найвищих проявів життя, його психічних функцій. Він іде далі Шерінгтона, видатного англійського фізіолога, що уявляє сутність еволюції в розвитку рецепторів — органів чуття. Павлов уважає сутність еволюції в розвитку мозкових функцій аналізи і синтези в їх нерозривному зв'язку. Для нього явища аналізи і синтези лише починаються в рецептарах, продовжуються в провідних нервових шляхах і головним чином відбуваються в мозку. Він дав поняття аналізатора як анатомо-фізіологічної системи мозку, що служить не тільки для точного пізнання зовнішнього світу, але і внутрішньо-органічних процесів організму в єдності суб'єктивного і об'єктивного. Павлов встановлює основні процеси і функції кори мозку, розкриває фізіологічний принцип праці мозку, що позначається в явищах позитивної і негативної індукції; вивчає закономірності звичайного життя, сну, гіпнотичного стану, сновидних і гіпноїдних станів. Він дає схему праці мозку у вченні про динамічний стереотип, створює вчення про типи нервової системи і визначає межі їх працездатности і навантаження, нарешті, створює методу для експериментального вивчення невротичних станів.

5. Павлов усуває аналітичний світогляд в природознавстві і медицині, а також теорію аналітичної локалізації психічних функцій. Він започатковує новий синтетичний напрямок, сутність якого полягає в тому, що організм не протиставляється оточенню, а розглядається в їх функціональній єдності, що організм працює не як сукупність клітин, органів і систем, а як єдине функціональне ціле, кероване в усіх своїх проявах корою головного мозку, як верховним апаратом психічного.

6. Павлов визначає функцію кори мозку, як вищого регулятора внутрішньо-органічних процесів — травлення, ендокринних функцій, обміну речовини. Таким чином, вперше в природознавстві і психології з'ясовується значення психічного в єдності суб'єктивного і фізіологічного для регуляції внутрішньо-органічних процесів. На основі цього світогляду академік Сперанський закладає основи нової синтетичної медицини, академік Биков розробляє нову ділянку в фізіології — вчення про кортикально-вісцеральну регуляцію, що відповідає за своєю ідеєю пси-

хо-соматичному напрямку медицини в Америці, але методологічно далеко глибше обгрунтоване. Він стверджує значення кори, себто психічного, в регуляції трофічних процесів, у виникненні ряду фізичних недуг, як гіпертонії, виразки шлунку і т. п. Академік Протопопов, професори Іванов-Смоленський, Красногорський, Осипів, Платонів і багато інших вивчають на основі даних Павлова нервові, психічні і дитячі захворювання.

7. Павлов ніколи не заперечував суб'єктивного в психічному, навпаки, він вказує, що настане час, коли дані, здобуті суб'єктивною психологією і фізіологією мозку зіллються і тоді постане єдина наука-психологія: що встановлені психологією поняття дістануть пояснення в тих даних, які добуваються шляхом суворо-об'єктивного дослідження вищої нервової діяльності.

»Саме так, — каже його учень Іванов-Смоленський, — він уявляє накладання явищ психічної діяльності на фізіологічні факти, «злиття» психологічного з фізіологічним, встановлення відношень і співпадання між тим, що було раніше описано суб'єктивно — психологічним шляхом і тим, що одержано шляхом фізіологічного дослідження. Та вища функція мозку, яку ми називаємо психічною діяльністю, уявляється Павловим, як єдність суб'єктивного і об'єктивного». (Наукова сесія, Москва, 1950, стор. 89),

8. Павлов ніколи не заперечував права на існування суб'єктивної психології. Він казав: »Звичайно, психологія, яка стосується суб'єктивної частини людини, має право на існування, тому, що наш суб'єктивний світ — перше джерело з яким ми зустрічаємось... Не можна дискутувати про законність існування психології, як людської психології». (Т. III, кн. 2, стор. 21, 1951, Л.). В доповіді в Паризькому Психологічному товаристві (1925) він казав: »Я переконаний, що рано чи пізно фізіологи з їх вивченням нервової системи і психологи примушені будуть об'єднатись у тісній дружній праці. Хай тепер кожен з нас пробує йти своєю дорогою, намагається використати свої спеціальні можливості. Чим більше підходів, тим більше шансів, що ми, нарешті, приємно зійдемося корисні й потрібні один одному». (Т. III, кн. 2, стор. 63, 1951, Л.). — Цей виступ — зразок терпимості і розуміння яких бракує філософам і психологам, а спеціально всяким редакційним комітетам.

Причини, що примусили Павлова перейти до об'єктивного способу дослідження психічних явищ, виходили не з філософських засад (а філософію і теологію він добре знав), а з гострої потреби природознавства і медицини.

Павлов вивчав процеси травлення і помітив значні втручання психічного регулятивного чинника. Вживаючи суб'єктивно-психологічних метод дослідження, прийнятих тоді у фізіології. Павлов і його співробітники не здібні були встановити закономірностей впливу психічного, оволодіти явищем, пояснити, наприклад, що тварина могла думати і почувати в час психічного збудження секреторних залоз, яке це має значення і який механізм цього.

Його співробітники, і він сам, давали різні психологічні пояснення й не могли довести і переконати один одного певними дослідками. Павлов

примушений був шукати нового шляху для об'єктивного пояснення і точного експериментального оволодіння психічними явищами.

Трапився небувалий випадок в історії природознавства. Павлов розійшовся з своїми співробітниками, що залишались на суб'єктивно психологічних позиціях, і розпустив їх. Ідучи об'єктивним шляхом, Павлов, встановив фізіологічний церебральний механізм психічного, і його праці в ділянці травлення набули великого значення в природознавстві і медицині й були високо оцінені. Разом з тим він заклав основу нової ділянки в природознавстві — фізіологію вищої нервової діяльності, яку він і розглядав як церебральну основу суб'єктивно-психічних процесів. Рішення цих проблем для природознавства і психології було великим поступом, бо ще й на сьогоднішній день суб'єктивна психологія позбавлена всякого доступу до рішення таких важливих своїх завдань, як лсихічна регуляція вегетативних, внутрішньо-органічних процесів.

Павлов ігнорував всякі обвинувачення і ярлички, що їх начіплювали представники всяких філософій, зокрема матеріялістичної і діалектичної, бо він був послідовним природознавцем, і його світогляд перш за все відзначався тим, що він не стояв і не був призначений стояти на послугах авторитарних установ і їх філософій.

Павлов не пробував розв'язувати яких би то не було філософських проблем на основі прийнятих і нав'язуваних природознавству традиційних філософських засад. Він ніколи не ставив питання про те, що є основою буття: дух чи матерія, ідеальне чи матеріальне, суб'єкт чи об'єкт у їх протиставленні, часто як двох ворожих сил чи сил незалежних і паралельних, або взаємодіючих, чи в формі додатку одного до другого, як властивість чи якість, хоч би і в їх єдності, як це виглядає в матеріялістичній чи діалектичній філософії. Павлов був природник, і предметом його досліджень був не замкнений в собі застиглий мертвий світ, що сам в собі існує, сам в собі розгортається, і не світ, як плід нашого уявлення (Берклі), а світ реальний, що постійно змінюється і розвивається, що створив велику керівну і саморегулюючу силу — психічне, «дух, що тіло рве до бою», не як силу що протистоїть тілу, а що сама є його невід'ємна сутність; бо мозок, як конечний етап у розвитку природи, з його функцією психічного, в його єдності суб'єктивного і об'єктивного — (церебрального, фізіологічного) — невідривна частина тіла. І немає ніяких інших функцій кори мозку, крім психічних, і ці останні можуть вивчатись у їх суб'єктивному виявленні і об'єктивно з погляду фізіологічних механізмів, процесів і функцій мозку, як об'єктивного боку психічного.

Всяке складне пошкодження кори мозку, її природжене недорозвинення або відсутність (аненцефалія) чи то експериментальне оперативне усунення кори (Гольц, Зелений) роблять тварину і людину глибокими інвалідами, позбавленими психічного в його об'єктивних і суб'єктивних проявах.

А експериментальна і в природних умовах функціональна деструкція кортикально-фізіологічних процесів викликає тяжкі нервові і психічні захворювання (Павлов, Протопопов, Міщенко).

Таким чином Павлов підніс вивчення психічного на таку височінь, на якій воно ніколи не стояло в природознавстві і не стоїть зараз у жодній психології. Бо психічне, як останній ланцюг у еволюції живого світу, в єдності його суб'єктивного і об'єктивного — верховний регулятор не тільки зовнішньої діяльності людини, її поведінки, але і найскладніших внутрішньо-органічних процесів хемічних, трофічних процесів, обміну речовин, серцежно-судинної діяльності і травлення.

Академік Биков, оцінюючи значення Павлова в науці, каже: »Треба визнати неправильним, що Павлов начебто дав доповнення до фізіології або створив ще один розділ цієї науки. Правильно буде, коли ми всю фізіологію розділимо на два етапи — етап допавловський і етап павловський. В такий же спосіб можна поділити і історію психології«. (Наукова сесія, Москва, 1950, стор. 14). За дослідження в ділянці травлення Павлов дістав премію Нобеля. Світовий фізіологічний конгрес проголосив його провідником світової фізіології і надав почесне звання »*Principes physiologorum mundi*«.

Ми нарочито в якнайстилішій формі зреферували провідні думки Павлова і оцінку їх визначними вченими й світовими науковими організаціями, щоб показати, що твердження проф. А. Філіпова не є правдиві, і цілком не відповідають дійсності; що зводить науковий напрям Павлова до »доктрини рефлексів« не можна і що Павлов не тільки не заперечував психічного, а навпаки, психічне складає сутність всієї його наукової праці. І перше, ніж говорити про Павлова, потрібно з ним познайомитись, а не осуджувати його з позицій советських філософів і психологів. Наукова об'єктивність вимагає від вченого представити ті, чи інші наукові позиції в їх оригінальному не пофальшованому вигляді, щоб сам читач міг їх оцінити, прийняти чи відкинути, або, принаймні, познайомитись з ними.

Але для чого потрібно було проф. А. Філіпову знецінювати і зневажати природознавство в СРСР? О, це було для нього дуже важливим і потрібним. Бо основною сутністю ідей природознавства, відображених в працях Сеченова, Введенського, Бехтерева, Ухтомського та інших, зформульованих Павловим, полягала в тому, що він з'єднав і вирівняв лінію природознавства, започатковану Гіпократом і обірвану середньовіччям. Що з силою, властивою його авторитету, він проголосив, що природознавство створено людиною для людини, а не для імперіалістичних диктатур, що воно створене для забезпечення її свободи, для взаємного пізнання і розуміння, для звільнення її від рабства і усунення міждваринних відносин у сфері людських стосунків. Він глибоко вірив, що коли настане цей час, »зникнуть війни і зникнуть революції, і людина досягне того найбільшого щастя, якого вона прагне«.

І коли Павлов говорив про міждваринні відношення, то говорив це не абстрактно, а про ту дійсність, свідком якої він був, що він сам бачив. А він знав добре, що проф. Сеченов був позбавлений свободи думання й слова і усунений, як і тисячі інших з університету, він бачив кріпацтво селян, був свідком жидівських погромів і поневолення народів і був свідком сучасного російського варварства. Тому він надавав особливе значен-

ня вивченню природи людської діяльності, знаючи добре з прикладу американської революції, що природознавство — визначний ідейний і революційний чинник, великого суспільного значення. Що цей чинник допоможе людині усунути паразитарні прояви у сфері міжлюдських стосунків. »Тільки наука, точна наука про природу самої людини і найправдивіший підхід до неї, — говорив Павлов, — за допомогою могутньої наукової методи визволить людину з її теперішнього мороку і звільнить її від сучасного сорому в сфері міжлюдських стосунків«.

Цей світогляд Павлова зформувався в специфічних умовах його життя в дореволюційній Росії — подібних до тих, у яких формувались погляди Бекона, Гоббса, Локка і Джеферсона. Це був тяжкий період російської реакції в час царювання Миколи I-го, час кріпацтва. З діда і батька Павлов був духовного роду. Він виростав в умовах церковного і релігійного оточення. З дитинства він прислужував своєму батькові священикові у церкві. Його мати була донькою священика, дід пономарем. Він перебував під великим впливом освіченого ченця, його хрищеного батька, і часто жив у нього в монастирі. Це чернець навчив його пізнавати і розуміти дійсність з популярних у той час байок Крилова. Павлов готувався бути священиком і закінчив дві духовні школи. Перебування Павлова в духовній семінарії збіглося з новими часами — початком царювання Олександра II-го, ліберальними настроями, вимогами звільнення селян від рабства, протестами передових кіл суспільства проти кріпачької соціальної несправедливості, виступами революційної молоді, в яких приймав участь і сам молодий Павлов. В цей період світогляд Павлова формувався під впливом фізіологічних і психологічних ідей Сеченова. Під впливом публіцистичних праць Писарева, Павлов переймається на все життя зацікавленістю до Дарвіна. (В. Р. Вавкін — Pavlov a Biography, The University of Chicago Press, p. 10-11, 1949, Ch.).

Не дивлячись на глибоку релігійність, Павлов не стає священиком, а починає студії природознавства і медицини в Петербурзькому Університеті і Військовій Медичній Академії. Ставши вченим, Павлов у перших своїх теоретичних формулюваннях завдань природознавства пронизує їх християнською етикою. Він уважає, що одвічним завданням природознавства, від часів Гіпократа і по теперішній час, є стремління до пізнання законів і природи людського духу. Він вірив, що найбільший успіх природознавства наступить тоді, коли воно допоможе людині пізнати саму себе і зрозуміти іншу людину. Тоді, він вірив, зникнуть війни й революції і людина досягне того найбільшого щастя, якого вона прагне. Тоді людина звільниться від сорому міжтваринних відносин у людському суспільстві. В природознавстві він шукав здійснення християнських ідеалів, прищеплених йому з дитинства і підтримуваних умовами соціальної несправедливості в дореволюційній Росії. Як ставився Павлов до державного ладу дореволюційної Росії, видно з його виступу на фізіологічному з'їзді в 1917 році в перші дні революції. Він підніс хвалу Богу, що нарешті Росія, як міжнародний жандарм Європи, зникла зі світу безповоротно, як він думав. Він казав: »Ми щойно розпрощались з мряковинним, гнітючим часом. Досить сказати вам, що цей наш з'їзд не був дозволений на Різдво і допущений під час Великодня лише

під розписку членів організаційного комітету, що на з'їзді не буде ні-
яких політичних резолюцій. Цього мало. За два-три дні до нашої ре-
волюції остаточний дозвіл прийшов із примусом подавати напередодні
тези наукових доповідей градоначальнику (військовому керівнику міс-
та. — М. М.).

Слава Богу, це — уже минуле і, будемо сподіватись, безповоротне.

За Великою Французькою Революцією числиться і великий гріх —
убити Лявуазьє, і заявити йому, коли він просив відкласти кару для
закінчення якихось то важливих хемічних дослідів, що «республіка не
потребує вчених і їх дослідів». Але минуле століття зробило рішучий
переворот і в цьому відношенні в людському розумі, і тепер не можна
боятись такої демократії, яка б забула про вічнопануючу ролю науки в
людському житті». (Павлов, т. I, стор. 10, 1951, Л.).

Ці сподівання Павлова були даремні. Скоро прийшла большевицька
контрреволюція, що принесла нове рабство народам і смерть науці.

Як показує цей виступ, природознавство в дореволюційній Росії
було важливим суспільним чинником, воно служило цілям свободи люди-
ни, вело боротьбу, з'їзди виносили політичні резолюції, і Павлову не
були чужі загальнохристиянські ідеали, всупереч твердженням деяких
теологів, носіїв фальшивого християнства.

Коли видатний англійський фізіолог Шерінгтон спостерігав досліди
Павлова, він вигукнув: «Я розумію тепер, чому первісні християни йшли
на муки, не відчуваючи фізичних страждань, але Ваше вчення не прий-
меться в Англії». Це було в той час, коли Англія була сильною коло-
ніальною країною і, очевидно, перед ним стояла постать Ганді, незлам-
ного провідника індійського народу, але пізніше Англія запросила учнів
Павлова для праці в своїх лябораторіях.

Для поневолених народів ССРСР природознавство не пофальшоване і
не спотворене філософськими наліпками, служить визначною моральною
підтримкою їх визвольних позицій та зброєю в їх визвольній боротьбі, і
зовсім не в силу різних застрашуючих і спотворюючих його філософ-
ських наліпок, а тому що воно гуманістичне, тому що воно всім ходом
свого розвитку служить людині і призначене їй. Світогляд Павлова —
безпосереднє продовження і поглиблення ідей, накреслених англійсь-
кими і американськими соціологами (Локк, Джеферсон), на прапорах
яких було написано гасло: «Всі люди створені рівними», гасло, яке
прийняв американський народ у своїй визвольній боротьбі і переміг з
ним.

Павлов завжди підкреслював, що пріоритет у прийнятому ним об'єк-
тивному напрямку його досліджень належить американській об'єктивній
психології.

Цей світогляд дуже близький духовому складу і світогляду українсь-
кого народу, що знаходить свій вираз у народній філософії: «Українець
доти не повірить, поки не помацає».

Цей світогляд близький українському народові не тільки тому, що до-
зволяє йому приймати беззастережно таке гасло, як те, що «всі люди
створені рівними», але дозволяє ясно бачити і розпізнавати свого воро-

га, вести з ним непримиренну боротьбу і вірити в повну перемогу над ним.

Природно, що українські національно-свідомі елементи подбали, щоб суб'єктивна психологія, як прислужниця всяких філософій, була цілком усунена з України і її місце посіла рефлексологія, як спроба систематизованого огляду діяльності людини на основі даних природознавства в концепціях Сеченова, Павлова, Бехтерева, Введенського, Ухтомського, Протопопова, даних американської об'єктивної психології Вотсона, соціальної психології Бюлера і історичної психології Леві-Брюля.

Проф. А. Філіпов констатує голий факт, що рефлексологія була прийнята в Україні, але не пояснює його глибоке політичне значення. Це і не в інтересах філософських позицій автора. Прийняття рефлексології в Україні було зовсім не випадковим.

Рефлексологія, як відомо, була прийнята і поширена тільки в Україні, в Росії фізіологія Павлова і рефлексологія були представлені тільки в дослідних установах Ленінграду і популярних виданнях Арямова: «Рефлексологія і педагогіка», «Рефлексологія і педологія».

Рефлексологія була прийнята в Україні зовсім не тому, що це була ідеальна і закінчена, бодай в основних рисах, наука про природу людської діяльності, зовсім ні. Це була лише перша спроба окреслення цієї діяльності на основі точних даних природознавства і соціології. Але той розділ природознавства, що був покладений в основу рефлексології, відзначався послідовністю і високою гуманністю, не був на послугах офіційної советської філософії, і йому був чужий та ворожий дух партійності. Тому, що цей розділ природознавства вів боротьбу за свої принципи і не здавав своїх позицій. Він відповідав духу визвольних змагань українського народу.

Отже, проф. А. Філіпову потрібно було уневажнити і спотворити фізіологію Павлова не за що інше, як за цей соціальний аспект природознавства і його християнську етику. Цей соціальний аспект і християнська етика були небезпечними для нього і тих, що стоять за ним. Цей соціальний аспект світогляду Павлова був небезпечний і для советського уряду, і цей уряд намагався всіма засобами затримати його розвиток, вживаючи різноманітних обвинувачень і філософських наліпок, як «механістичне», «матеріалістичне», «стихійно-діалектичне», «діалектичне» і нарешті застосував поліційні міри заборони фізіологічних досліджень у дусі Павлова та ліквідацію рефлексології в Україні. В силу цих мір визначні вчені, учні Павлова — акад. Орбелі, Разенков, Сперанський, примушені були зійти з позицій Павлова, а ім'я Павлова і його світогляд зникли з аналіз советської науки та були викреслені із звичайних підручників фізіології, напр., з «Основ фізіології людини і тварини» А. Г. Гинецинського і А. В. Лебединського, фізіології — Бабського та інших підручників, в той час, як в англійських і американських підручниках фізіології (Фултон і інші) розділ фізіології Павлова представлений повністю. (З стенограми Наукової сесії Академії Наук СССР, Правда, 1950).

Звичайно, соціальний аспект фізіології Павлова може не подобатись представникам тої чи іншої філософії, чи симпатикам тої чи іншої фор-

ми російського колоніалізму і рабства, як не подобаються погляди російського історика Федотова, але в об'єктивному науковому дослідженні цей соціальний аспект поглядів Павлова мусів би бути показаний, а не замовчаний.

3

Висвітлюючи період з природознавства після другої світової війни, проф. Філіпов пояснює покликання фізіології Павлова до життя вже не одним філософським аргументом, «партійністю», а кличе на допомогу інші чинники — ксенофобію і російський патріотизм. Він твердить, що тепер уже природознавство відповідає «духу партійности», і що завданням фізіології Павлова в післявоєнний час було піднесення російського патріотизму (стор. 6). Автор узглядиює і певний політичний момент у покликанні фізіології Павлова й бачить його в тому, що природознавство покликане зробити народ слухняним, позбавити судження і свободи вибору, себто для контролю мас (стор. 7).

Таким чином виходить, що природознавство покликане підтримувати російський патріотизм способом роблення народу слухняним і позбавленим судження, в той саме спосіб, каже автор, яким Павлов підсмажував лапи собакам. Крім того, автор додає: і ще тому, що «доктрина рефлексів» Павлова підтверджувала «теорію відображення» Леніна.

Для чого була потрібна проф. А. Філіпову така плутана філософія, така вульгаризація Павлова і спотворення подій у післявоєнний період? Поперше, Павлов ніколи не підсмажував лап собакам і, подруге, є великий сумнів, щоб «підсмажуванням лап» руському народові в прямому чи переносному розумінні, як твердить автор, можна було підносити його патріотизм або позбавити судження. І до чого тут «теорія відображення» Леніна, що якраз заперечує все твердження проф. А. Філіпова. Але звернемось до літературних джерел. «Для всякого природознавця, — говорить В. Ленін, — що не спантеличений професорською філософією... відчування — це дійсно безпосередній зв'язок свідомості з зовнішнім світом, перетворення енергії зовнішнього подразнення в факт свідомості». (Праці, т. 14, стор. 39, Матеріалізм і емпіріокритицизм).

Ленін стверджує, що акт сприймання не дзеркально мертвий акт, не механічне відображення зовнішніх впливів, а що ці впливи підпадають переробці в психіці людини. Отже, ми бачимо, що не природознавство підтверджує філософію Леніна, а Ленін запозичив свою теорію з природознавства, вона була для нього цілим відкриттям, хоч складає обов'язковий мінімум знання кожного студента — медика і природника уже давно. Кожний студент 4-го семестру університету знає, що функцією нейрона, контактора, аналізатора, як і цілого мозку є переробка, зміна подразнень зовнішнього оточення. Ця проблема в цілком новому освітленні представлена в фундаментальних працях Шерінгтона, Введенського, Ухтомського і спеціально в працях Павлова, в його вченні про аналітико-синтетичні функції. Отже, сприймання — не дзеркально мертвий акт, організм працює не як автомат навіть у нижчих тварин —

риб і жаб, а нові уявлення про функціональний принцип праці мозку з високою його пластичністю і здібністю до саморегулювання, залишають далеко за собою, як пройдений етап природознавства, погляди Бюхнера, Фогта і Мошешота з їх примітивними, чисто анатомічними уявленнями принципу праці організму. Отже, дуже сумнівно, щоб на всякі впливи, подібні фантастичному підсмажуванню «лап» російському народові, цей останній реагував як автомат, слухняністю і без судження, себто без відповідної аналізи і щоб це в додаток підносило його патріотизм.

Ця теорія проф. А. Філіпова призначена для затемнення справи і відведення уваги читача від справжніх причин покликання павловської фізіології до життя. Ці причини дуже просто виложені в документах сесії Академії Наук, присвяченій проблемам фізіології Павлова, і зафіксовані у стенограмі в «Правді» за 1950 рік. Академік С. І. Вавілов, Президент Академії Наук СССР, у виступі на цій сесії вказує: «Чи пішли учні Павлова дорогою, їм проложеною, дорогою... виключно продуктивною і плідною? Оскільки дозволяє судження не фізіолога, центр праці советських фізіологів... значно перемістився в бік від павловського вчення. Були також випадки, на щастя, не дуже часті, спроб неправдивої і необґрунтованої ревізії поглядів Павлова. Дослідча думка і праця найчастіше йшли не по магістралі, а вбік, об'їздами і виселками. Як це не дивно, широкий павловський шлях запустів і ним послідовно і систематично рухалось порівнює мало... Іноді вибирались свої власні, обхідні і більш угодовські шляхи...

На сторінках «Правди» за останні тижні... розгорнулася дискусія з питань матеріалістичного мовознавства (теорія Сталіна, — М. М.). Ні один із спеціалістів... навіть не згадав про те, що вчення Павлова прокладає зовсім нові природничі шляхи у вченні про мову... Не згадувалось нічого про цю важливу проблему тому, що в цьому напрямку фактичного майже нічого не було зроблено».

Академік Вавілов добре знав, що відхід від павловських позицій зроблено з примусу уряду в 1931 році і що ряд вчених, наприклад, Орбелі та інші примушені були ввести суб'єктивно-психологічний метод у своїх дослідженнях; а оскільки суб'єктивна психологія під новою назвою марксо-ленінської психології не виявилась здібною у створенні нового типу советського «человека» і тепер була відкинута, потрібно було засудити і змести тих фізіологів, що вживали суб'єктивно-психологічний метод.

Тому Вавілов, зачитавши сталінський принцип критики: «Ніяка наука не може розвиватись і мати успіх без боротьби поглядів, без свободи критики» («Відношення марксизму до мовознавства», «Правда», 1950), звернувся: «Товариші, я закликаю учасників сесії до творчої боротьби поглядів, до свободи критики, не дивлячись на авторитети, давні традиції і не дивлячись на особи» (Наукова Сесія, Москва, 1950, стор. 5-7).

Це був, поперше, заклик до морального, а то й фізичного знищення Орбелі і, подруге, спроба поставити фізіологію Павлова для обґрунтування російської лінгвістичної теорії Сталіна.

Ще ясніше висловив волю уряду академік І. П. Разенков — віцепрезидент Академії Наук СССР. Цей учень Павлова, що зійшов з його пози-

цій, і тут же на сесії покаюся, сказав: »Інститут Еволюційної Фізіології і Патології вищої нервової діяльності ім. Павлова, на чолі якого стоїть академік Л. А. Орбелі, не підняв на належну висоту розробку ідей І. П. Павлова в ділянці генетики вищої нервової діяльності. Навпаки, як з'ясувалось, у період історичної сесії Всесоюдної Академії сільсько-господарських Наук ім. В. І. Леніна (1948) в цьому інституті працювали морганісти, вайсманісти, напрямок праць яких був у протиріччі з основними теоретичними ідеями Павлова у вченні про спадковість набутих умовно-рефлекторних реакцій. Ми сподівались, що Л. А. Орбелі буде продовжувати працю Павлова і плідно розвивати його вчення. На жаль, ці наші надії він не виправдав...« »Ми повинні намітити конкретні завдання і проблеми планування фізіологічних праць, у зв'язку з вимогами соціалістичного будівництва, практикою охорони здоров'я і завданнями побудови комунізму в нашій країні«. (Наукова сесія, Москва, 1950, ст. 9-11).

Головний доповідач сесії академік Биков К. М. висловив завдання сесії ще ясніше: »Павлов висловив думку і зробив перші спроби довести, що умовні рефлекси, будучи індивідуально набутими, можуть у процесі філогенези повертатись у безумовні«. »Можна приймати, — писав Павлов, — що деякі з умовних, знову утворених рефлексів, пізніше спадковістю повертають в безумовні«. (Наукова сесія, Москва, 1950, стор. 17).

Другий відповідальний доповідач сесії проф. А. Г. Іванов-Смоленський пояснює цілком одверто: »Уже в основних поняттях вчення про вищу нервову діяльність — у поняттях умовного і безумовного зв'язку — з вражаючою глибиною синтези, з крайньою стислістю і лаконізмом знаходять відображення всі головні біологічні проблеми: теорія еволюції, взаємодія між організмом і оточенням, здібність до пристосування і мінливість, спадковість і набутий досвід, онтогенетичний і філогенетичний розвиток і, нарешті, успадкування набутих властивостей... Умовні зв'язки, повторюючись у ряді поколінь, можуть »спадковістю повертатись у безумовні«. Далі він каже, що »павловський напрямок полегшує остаточне усунення помилкових концепцій у вченні про спадковість, тісно пов'язаних з іменами Вейсмана, Менделя і Моргана...« (Наукова сесія, Москва, 1950, стор. 56-57, 66).

Нарешті, академік Л. А. Орбелі, в смертельному жаху вигукує, що він виконає всі накази уряду і партії та доведе, що набуті відзнаки здібні успадковуватись.

Ці всі твердження роблять учні Павлова — академіки Разенков, Биков, Орбелі, Іванов-Смоленський, добре знаючи, що Павлов після повторної перевірки своїх дослідів з білими мишами, разом з американськими біологами, відмовився від своїх первісних тверджень і визнав їх помилковими. Ці ж твердження учнів Павлова робляться в умовах морально-політичного терору.

Таким чином, всупереч фантастичним і цілком неправильним твердженням проф. А. Філіпова, покликання павловської фізіології в час після другої світової війни зроблено не для піднесення російського патріотизму, а для обґрунтування расистських теорій — лінгвістичної — Сталіна і біологічної — Лисенка (Сталіна).

Цілком неправильно автор висвітлює дискусію фізіологів з Орбелі, що начебто обвинувачували його у визнанні психічного всупереч позиціям фізіологів, які начебто психічного не визнавали. Справа йшла на сесії не про психічне, яке вивчають усі фізіологи, в тому і Орбелі, а про застосування суб'єктивно-психологічного методу в фізіології. Павлов уважав несумісним та шкідливим плутати об'єктивний і суб'єктивний методи в дослідженні фізіологічних, церебральних процесів, себто у вивченні об'єктивного в психічному. Застосування суб'єктивного методу — це справа психологів у їх дослідженні суб'єктивного в психічному. Отже, справа йшла зовсім не про психічне, а про сторони психічного і про застосування відповідних метод. Але ці обвинувачення не мали суттєвого характеру, бо присутні знали історію цього питання, а саме, що Орбелі і деякі інші представники павловської фізіології впали в суб'єктивізм після 1931 року, під примусом влади і, як це видно із стенограми сесії, Орбелі, щоб догодити владі, а може й поглузувати, поставив психологічну працю з ділянки репродукції пам'яті, повторивши подібну працю Сеченова, нарівні 1860 року, знаючи, що ці процеси можна далеко глибше вивчати методом Павлова.

З психологією проф. А. Філіпов поводитьсь так само вільно, як і з природознавством. Він твердить, що психологія Корнілова перемогла рефлексологію, «що Бехтерев і Павлов, розглядаючи поведінку людей-тварин цілком не звертали уваги на психіку і свідомість та пояснювали всю поведінку чисто фізичними проявами» (стор. 3). Це твердження автора, як видно з попереднього матеріалу, не відповідає дійсності, бо фізіологи вивчали психічне і свідомість, але вивчали їх об'єктивно й виявляли їх в об'єктивній термінології. Своїм завданням вони вважали вияснення церебральних, фізіологічних механізмів психічного, як об'єктивного в психічному. Опис поведінки тварин і людини в термінах суб'єктивної психології з уживанням терміну «свідомість» — не є предметом фізіології вищої нервової діяльності, а тільки суб'єктивної психології. Фізіологія не описує, а встановлює закони природи і закономірності церебрально-фізіологічних механізмів психічного. Завданням обох наук, як вказував Павлов — є їх злиття, злиття даних, добутих нейрофізіологією шляхом об'єктивного вивчення і шляхом суб'єктивного спостереження як методи суб'єктивної психології, шляхом нашарування об'єктивного на суб'єктивне, себто з'ясування суб'єктивних станів точними даними наукового дослідження.

Автор плутає дати і не пояснює, в який же саме спосіб і чи може взагалі суб'єктивна наука перемогти природознавство, що обґрунтовується певними, точно встановленими, закономірностями. Але звернімося до психології Корнілова. Цей психолог, що вийшов з надр російської реакційної чеппанівської психології, у спритному стремлінні пристосуватись до советських обставин міняє не тільки предмет свого вивчення,

»душевні явища«, на новий предмет »реакція«, запозичений з американської біхевтористичної психології, але і змінює назву своєї науки з психології на »реактологію«. Методологічною основою своєї нової науки — реактології — він обирає марксо-ленінську філософію. Чи можна припускати, що підставою для таких кардинальних змін було встановлення нових добутих ним даних, що дозволили йому створення нової психологічної системи? Ні, це був звичайний російський блеф, пристосування. Жодного закону психічного життя чи якогось важливого факту, опису психічних станів не було ним встановлено. Але ідучи шляхом старих традицій російської психології, він з нових марксо-ленінських позицій накидається на фізіологічний напрямок Павлова і рефлексологію Бехтерева, ототожнюючи поняття декартоського рефлекса з умовним рефлексом, обвинувачуючи в ігноруванні свідомості, плутаючи в розгляді проблему психічного й ідеологічного і т. д.

Тому в 1931 році, коли природознавство підпало утискам московського уряду із зовсім інших причин, реактологія Корнілова була ліквідована одночасно, як шкідлива псевдонаука, і не тільки за спотворення ним марксо-ленінської філософії, а за відсутність наукового змісту в його реактології. Так стоїть справа з реактологією Корнілова. Отже, цей російський психологічний блеф проф. А. Філіпов використав, як аргумент, що »психологія« Корнілова перемогла фізіологію Павлова і рефлексологію, але в який спосіб, в яких саме проблемах, якими засобами автор не сказав, та й сказати не можливо. В спеціальній постанові політбюра комуністичної партії в 1931 році вказувалось, що ніякої марксо-ленінської психології, як науки, немає і що існує лише основа такої психології — це марксо-ленінська методологія. Разом з тим другий напрямок російської психології — історичний напрямок Виготського, в особах професорів Лурія, Леонтєва, Лебединського дістав поліційні завдання — ліквідувати українську рефлексологію і насадити основи марксо-ленінської психології. Вони посіли керівні становища в центральних науководослідчих і учбових установах (Психоневрологічна Академія, Інститут Експериментальної Педагогіки, Університет) і, дістаючи інструкції з Москви, керували всім процесом насадження нових засад російської психології в Україні. В цей час з України запрошуються до Ленінграду проф. С. Рубінштейн, учень проф. М. Ланге, визначного представника експериментально-психологічної школи в Україні (Одеса), що проголосив принцип »психологія без усякої метафізики«. Проф. С. Рубінштейн посідає провідне становище в психології СРСР, але він не воює з природознавством, а навпаки, у своєму вченні про свідомість (»Основи загальної психології«, 1-ше видання, Ленінград) він цілком погоджується з Павловим, у визначенні ним фізіологічної основи свідомості, як стану »оптимальної збудимості кори«. Але що це говорить філософам і психологам, далеким від природознавства, що бачать у ньому лише наліпки »механістичного«, »матеріалістичного«, »діалектичного«, або просто додаток до »руського патріотизма«?

Цілком односторонньо і тільки з погляду партійного документу проф. Філіпов з'ясовує заборону педології — важливої ділянки науки про розвиток дитини. Причиною для заборони, як з наведеного автором декрету Центрального Комітету Партії показується, було те, що педологія проповідувала фаталістичну залежність від біологічних і соціальних чинників, які протирічать можливості створення нової людини. Дійсно, педологія обґрунтовувала розвиток дитячої особистості, як це видно із засад визначних педологів — Залужний (Україна), Басов, Блонський (Росія) біологічними теоріями спадковості — Вайсмана, Менделя, Моргана, фізіологічними вченнями Павлова і формуючим значенням соціального оточення. Все це відповідало духу партійності аж до 1936 року. А в цьому році розцвіла біологічна теорія Лисенка (Сталіна) і були виарештовані генетики, що відкидали цю теорію. Підготовчий період до створення цієї теорії, як показує проф. М. Ветухів у цьому ж збірнику (стор. 25), тягнувся з 1930 року, від початку періоду реконструкції «соціалістичної економіки», себто періоду найбільш загостреної боротьби Росії з народами, коли була заборонена рефлексологія (1931), зупинений розвиток павловських фізіологічних ідей і покликана марксо-ленінська психологія. Їй доручено створити тип советської людини. Отже, в допомогу советській психології покликана генетика, і обидві ці «науки» перетворились у політичний інструмент боротьби з народами ССРСР. На ці два інструменти покладається велика надія в побороженні спротиву народів, у створенні єдиного типу советської людини, єдиної психологічно і біологічно. В спеціальному декреті політбюро комуністичної партії ССРСР в цей період підводяться підсумки періоду реконструкції і вказується, що ССРСР досяг великих перемог і закінчив в основному побудову соціалізму в одній країні та що від нині розпочинається нова доба, доба побудови комунізму, що буде вестись на основі свідомості, що вже виросла в советському суспільстві, і воно свідомо буде перемагати всі труднощі в побудові комунізму. В цім твердженні намічається тенденція надати категорії свідомості особливе провідне становище, вона уже не є підрядною марксівською ідеологічною категорією, що визначається буттям, а стає особливою керівною силою призначеного для визначення буття.

Але народи не виявили, однак, зросту «советської свідомості», і на допомогу марксо-ленінській психології і генетиці зараз же в 1937 р. була покликана військова поліція, розпочалась доба ежовщини, що виповнила на 86-90 % концентраційні табори українцями, грузинами та іншими представниками неросійських народів ССРСР, а трохи пізніше була поплікана і армія з артилерією і авіацією, щоб побороти збройне повстання народів північного Кавказу.

Таким чином, причиною для заборони педології було створення расистської біологічної теорії Лисенка (Сталіна), як політичного інструменту в боротьбі з народами. Цей період, як правильно вказує проф. П. Ковалів у цьому ж самім збірнику (стор. 57-58), був поворотом до русифікаційного наступу на українську і білоруську культури. В цей час українські університети, медичні і технічні вищі школи проголошуються учбо-

ними закладами всесоюзного значення, себто в них неофіційно забороняється викладання українською мовою, і молоді спеціалісти-українці скеровуються проти їх бажання на працю в російські провінції.

Цей період (1930-1940) характеризується поспішним скочуванням російської діалектичної філософії на ідеалістичні рейки лямаркізму на шляху до повної ліквідації діалектичної філософії й історичного матеріалізму, на шляху до проголошення ідеалістичної формальної логіки засадою советської філософії, до офіційного проголошення російського народу гегемоном усіх народів СРСР і відновлення патріархату. Все це, з додатком лінгвістичної теорії Сталіна, уже було здійснено під час і після другої світової війни.

7

Ще гірше стоїть справа, де проф. А. Філіпов торкається питань академічної свободи в ділянках медицини і, зокрема, психіатрії. Тут уже автор не звертається ні до філософії, ні психології, а обвинувачує природознавців, зокрема Науковий Комітет по вивченню проблем фізіологічного вчення академіка І. П. Павлова, що засудив теорію акад. А. Богомольця, яка ігнорувала принципи невризму і домінуючу роль кори мозку. Таким чином складається враження, що відсутність академічної свободи в ділянці медицини зумовлена пануванням фізіології Павлова. Автор не з'ясовує сутності вчення Богомольця, а саме його вчення про довгочасність людського життя і створення відповідних умов для цього, але чи це вчення відповідало ідеям загального терору і масового вбивства населення? Звичайно, ні.

Академік Богомольць у дослідженні ретикульо-ендотеліальної системи дійсно не ураховував значення нервової регуляції і в певній мірі переоцінював значення ретикульо-ендотеліальної системи, пропонуючи сироватку для лікування шизофренії, шкарлятини, що і було в 1938 році перевірено й відкинуто психіатрами (Протопопов, Серейський) та інтерністами. Але акад. Протопопов*) високо оцінює активність сироватки, зокрема її вплив на морфологічний склад крові. Знаючи, що представники фізіології Павлова, покликаної в допомогу генетиці Лисенка (Сталіна), прийшли деморалізовані урядом, зійшовши з позицій Павлова, як це підкреслено акад. Вавіловим, президентом Академії Наук СРСР — годі обвинувачувати їх у тому, що вони засудили теорію акад. Богомольця. Вони лише виконували наказ уряду. Але не всі члени зійшли з павловських позицій. Українські вчені, такі як академік В. П. Протопопов, проф. Фольборт, як це підкреслює і сам автор, продовжують перебувати в опозиції і не ставлять науку на службу урядові.

*) Проф. А. Філіпов називає І. П. Павлова академіком і демонстративно називає В. П. Протопопова професором, виявляючи цим непошанування української науки, хоч зовсім близько, в Нью-Йоркській Медичній Бібліотеці від 1945 року лежить визначна психіатрична праця з підписом — академік В. П. Протопопов.

Що ж стосується психіатрії, то, як приклад відсутності академічної свободи в ділянці медицини, автор приводить єдиний факт — заборону лоботомії урядом, саме тому, що лоботомія не відповідає вченню Павлова. Голий факт поза історією цієї науки нічого не доводить. Це все одно, якби заборону щеплення вакциною Солка проти поліо хтонебудь розглядав, як відсутність академічної свободи в Сполучених Штатах.

Але ж справа так не стоїть. Коли в експериментальних дослідженнях Павлова, Протопопова, Іванова-Смоленського (Росія, Україна), Крепеліна, Кречмера (Німеччина), Бускаіно (Італія), Де Йонга (Франція) — шизофренія розглядається, як функціональний процес, що може прийти до норми після різних форм лікування, а то й без всякого лікування, коли деякі форми цілком не піддадуться ніякому лікуванню, в тому і оперативному, коли в спеціальному експериментальному дослідженні М. А. Усєвіча на собаках — лоботомія викликає різноманітні патологічні порушення вищої нервової діяльності, — яка підстава для застосування лоботомії, крім, може, експериментальних шукань? Цей ізольований і не обґрунтований приклад цілком невдалий і скерований не так для характеристики урядового тиснення, як проти природознавства. Бо виходить, що фізіологія Павлова інспірувала уряд до обмеження академічної свободи в психіатрії. В той же час проф. А. Філіпов обходить мовчанкою приступні немедикові прості факти, як заборону праць проф. Ганушкіна, що встановив поширення ранньої мозкової інвалідності, ранньої артерioskлерозу, як результат надмірної фізичної і інтелектуальної праці молоді в умовах «соціалістичного» змагання і ударництва, або заборону праць проф. Л. Рохліна «Психогігієна партактиву», заборона тестової, об'єктивно психологічної методи в психіатрії, відсутність психіатричної статистики, заборона висвітлювати психічні епідемії, як результату московського політичного терору.

8

Нарешті, в заключній частині проф. А. Філіпов стає на шлях виправдання середньовіччя. Він твердить, що тоді була відносна академічна свобода, якщо наукове дослідження відповідало доктрині Арістотеля, що в той час ще не було експериментального методу. Виникає питання, як же міг існувати тоді експериментальний метод, коли за звичайне спостереження за рухом плянет, учених палили на вогнищах, бо це, очевидно, не відповідало доктрині Арістотеля? Експериментальний метод був заборонений у нейрофізіології і вперше застосований у 1822 році в дослідженнях Фрітча і Гітціра, і то випадково, а в деяких країнах, з тих же самих мотивів, цей метод заборонений і тепер. Середньовіччя затримало розвиток природознавства, спеціально психіатрії, на багато віків і навіть тепер рештки середньовічного світогляду відбиваються в поглядах не тільки філософів, психологів, але і природознавців. Наприклад, фізіологи 19-го віку відмовлялись досліджувати спинний мозок, вважаючи, що його функції регулюються особливим вищим духовим принципом. Шерінгтон на початку 20-го століття встановлює анатоμο-фізіологічний

принцип праці спинного мозку, але продовжує твердити, що «питання відношення розуму до мозку ми повинні розглядати не тільки, як змінне, але цілком позбавлене початку приступу до цього завдання». Введенський і Ухтомський установлюють більш досконалий, функціональний принцип праці спинного мозку. Павлов закладає основи функціонального дослідження кори і встановлює «відношення розуму до мозку».

Отже, яких наслідків у майбутній історії людства можна сподіватись від духу сучасного ССРСР — носія російського імперіялізму і колоніялізму з його міжтваринними відношеннями у сфері людських стосунків, у способі інтелектуального думання в галузях науки, філософії, психології, мистецтва, коли за визнанням проф. А. Філіпова «середньовічна наука насолоджувалась відносним царством свободи, ступінню свободи недосяжного для советської науки» (стор. 9). Зараз уже пишуться такі праці, як «Смерть науки в Росії» (Філадельфія, 1949).

Всевбиваючий і всемертв'ящий дух російського колоніялізму, з його фізичним і духовим рабством не тільки тепер творить загрозу вільному світові, але його печатка може відбитися у віках, сковуючи людську думку і розум так, як це ми бачимо ще в деяких залишках традиційного середньовічного думання.

Все ж ми ніяк не можемо погодитись з проф. А. Філіповим, що середньовіччя було часом відносної свободи. Це був період духового мряковиння й масових вишуканих тортур, і не тільки вчених, але психічно хворих і всяких інакшесдумаючих людей. Тортири були дуже подібні до тих, які вживаються в ССРСР і які вживались у різні періоди російської імперії. Досить згадати часи Івана Грізного, Петра I-го, Катерини II-гої, Миколи I-го і добу кріпацтва. Вся різниця полягає тільки в тому, що в часи середньовіччя панувала доктрина Арістотеля, а в сучасній російській імперії — панує доктрина Сталіна. Отже, можна з такою ж точно підставою сказати, що в ССРСР є відносна академічна свобода, якщо наукове дослідження відповідає доктрині Сталіна. Марксизм там уже давно вивітрився разом із прахом помордованих старих большевиків. Це тільки стверджує наявність одного важливого правила, яке зігнорував проф. А. Філіпов, як російський філософ, а саме, що всякі, навіть цілком протилежні світогляди, як матеріялістичний та ідеалістичний можуть збігатись у своїй практиці, коли вони стоять на службі тоталітарних установ і зроблені знаряддям насильства чи поневолення людини.

Ну, і якщо проф. А. Філіпов все ж віддає перевагу добі середньовіччя з її відотною свободою порівняно з добою сучасного російського варварства — теж з відотною свободою, це справа смаку. «Хто любить гриби, а хто печериці». Що стосується вчених і всяких інакшесдумаючих, то їм мабуть було однаково, чи вони були спалені на вогнищах філософії Арістотеля, чи на вогні філософії Сталіна. Як відомо, в 1941 році в Харкові й Куп'янську було спалено біля п'яти тисяч української інтелігенції (вчені, інженери, педагоги) і серед них проф. анатомії Харківського Ветеринарного Інституту. Одним з таких вогнищ був великий

5^{1/2} поверховий будинок — тюрма НКВД, виповнений щільно жертвами сучасної інквізиції.

Але світ, на щастя людини, залишається живим і в стані безперервного руху вперед. Ніхто і ніщо не може спинити його, і він посміхається людині й вабить, і кличе її йти назустріч призначеній їй від віку радості буття. І на шляху свого поступу, цей живий світ змитає всякий бруд, що піниться на поверхні життя. І це будить певність і кріпить віру, що незабаром перегорнеться нова сторінка людської історії і на смітник ганьби й забуття, вслід за темними часами середньовіччя, буде викинутий і брудний накіп російського колоніалізму.

II

Друга праця теоретичного циклу збірника — праця проф. **М. Ветухова** «Генетика в СССР», як уже сказано вище, подана в повній єдності з працею проф. **А. Філіпова** і на тому саме ідейному й науковому рівні.

Як відомо, новий напрямок генетики в СССР створено за прямим наказом советського уряду і безпосереднім керівництвом Сталіна. Цей напрямок притягає увагу вчених усього світу дивовижністю його спрямованості, недостатністю наукового обґрунтування, замаскованістю в ньому політичних намірів московського проводу, скерованих проти народів СССР, що ведуть боротьбу з російським колоніалізмом за свою незалежність, надмірною зацікавленістю уряду в проблемах генетики, політичною пристрастю боротьби із загальноприйнятими в світі теоріями спадковості і їх захисниками, що, як відомо, підпадають тяжким репресіям і навіть фізичному знищенню. Зацікавленість політичного проводу в проблемах генетики остільки значна, що уряд видав наказ перебудувати всі природничі, медичні й такі суміжні науки, як психологію й педагогіку згідно з засадами цієї урядової настанови.

Помітна виразна тенденція зблизити природничі науки з гуманітарними, розкрити закони живої природи з метою використання їх для інтересів комуністичного будівництва і безпосередньо для «швидкісного» створення нового типу людини — «советского человека».

Все це говорить, що советська генетика в своїй основі продукт урядової політики і як такий і мусить бути в першу чергу розглянений; що розгляд сутності советської генетики без зв'язку з її політичною основою буде неповним, незрозумілим і ненауковим.

Та коли вченого зі Заходу, далекого від усякої політики, притягає лише науковий аспект советської генетики, бо політична сутність генетики йому цілком незрозуміла, неприступна й неймовірна, і він дає науковому аспекту советської генетики належну оцінку, відкидаючи її й засуджуючи, як ненаукову, то народи СССР трагічно відчувають саме політичний бік советської генетики, її основу, головне призначення, що виявляється в посиленій русифікації, позбавленні окремих народів їх національних територій, переселенні великих груп населення в далекі російські провінції з метою їх змішування і денационалізації, ліквідації окремих республік і фізичного знищення їх населення (Кримська, Абхазька республіки й інші).

В цьому саме полягають основні тенденції советської генетики, в її намірах створення нового типу «советского человека», що змінив би свою біологічну природу, говорив би російською мовою і думав би як росіянин.

Цей основний аспект советської генетики, її практика і тенденції, ще не дістав належного висвітлення, а саме це й складає першочергове завдання колишніх советських вчених біологів на еміграції.

Як же відображена советська генетика в праці проф. М. Ветухова?

В цій праці можна побачити намагання автора в усякий спосіб обминути саме основний аспект советської генетики і скерувати увагу читача на хибний шлях, ввести в оману читача, зосередити його увагу саме на несутєвих деталях советської генетики.

Праця побудована в стилі лекції політкомісара советської школи з питань марксизму-ленінізму. На 6 сторінках вміщено 21 довгих цитат — висловлювань Леніна, Сталіна, Молотова, Маленкова, Лисенка та інших партійних «провідників» советської науки. Праця побудована виключно на заязолених, широковідомих і приступних в Сполучених Штатах офіційних партійних джерелах, що поза своєю декларативністю, мають певний політичний зміст і потребують аналізу, від якої автор цілком ухиляється. Про працю можна було б сказати словами М. Хвильового, що це «до відчаю сумлінна реєстрація чужих думок» без жодної власної. М. Хвильовий сказав це на адресу проф. М. Плевака, що видав українську літературну хрестоматію, без ніяких критичних зауважень до творів авторів. М. Плевако писав свою хрестоматію в умовах московського терору, але й за той скромний труд він заплатив життям. Що ж примусило проф. М. Ветухова в Сполучених Штатах стати на шлях безплідної цитатоманії, шлях добре відомий у Советському Союзі, як засіб «біологічного» пристосування, як спосіб зберегти життя?

Автор з самого початку підмінює поняття «політика» «ідеологією», стверджуючи, що біологія використовується в ССРСР для ідеологічної мети комунізму і для практичної діяльності комуністичного диктаторського уряду. Тут же на першій сторінці він вказує, що само природознавство потребує ідеологічної основи і такою його основою є не закони природи, ним встановлені, а, як видно з цитати Леніна — тверда філософська база, себто запозичена і чужа йому марксо-ленінська філософія. Таким чином вияснюється, що генетика в ССРСР використовується не для безпосередньої політичної мети, а для зміцнення марксо-ленінської філософії комунізму марксо-ленінською філософією генетики.

На цьому твердженні й побудована вся праця проф. М. Ветухова. Автор вживає й інших туманних понять, запозичених з арсеналу советської пропаганди, як «комунізм», «комуністичне будівництво», що не однаково розуміються і сприймаються на Заході вченими та різними народами.

Відомо, що багато звичайно прийнятих понять підпало в Советському Союзі спотворенню. Наприклад, поняття «мир» визначає лише мир для Советів і війну для вільних народів, поняття «свобода народів» розуміється, як їх поневолення, «свобода людини», як її рабство. В якому розумінні проф. М. Ветухів вживає терміни комунізм, большевизм і т. п. —

чи в розумінні комуністичних ідей Платона, англійських і французьких утопістів, чи з погляду вчення К. Маркса про додаткову вартість праці?

Американський учений Кларенс Менінг у його праці «Советська лінгвістика і російський імперіалізм» («Укр. Quarterly», т. 8, 1952, N. Y.) — як видно з назви праці, окреслює туманне поняття московського комунізму ясним змістом. Представники народів Азії і Африки на Бандунській конференції визначали советський комунізм, як російський імперіалізм і колоніалізм. Колишній советський вчений, що пересвідчився на власному досвіді в сутності «ідеологічних» засад советського комунізму, міг би повчитись у африканців користуватись точніше окресленими поняттями, ніж тими, що призначені від Советів для закордонної пропаганди і підбиття народів. Цієї вимоги ми не ставимо до представників російської еміграції, що використовують ці поняття для боротьби за владу, за встановлення іншої якості російського колоніалізму. Проф. М. Ветухів відвертає увагу читача від справжньої суті російського комунізму, хоч знає добре, що російський комунізм всередині — це система державної експлуатації праці, система рабства народів, що не має нічого спільного ні з комуністичними ідеями англійських і французьких утопістів, ні з економічною системою К. Маркса. Автор вживає ці поняття так, як їх примушується вживати в СРСР і як ці поняття нав'язуються советською пропагандою за кордоном.

У період т. зв. економічної «реконструкції» генетика дістає нові вимоги «довести ідеологічно, — як каже автор, — що природа як ціле — рослини, тварини і сама людина — могли б бути зміненими швидко, фундаментально і відповідно з планом. Було необхідно довести, що гени могли б змінюватись протягом одної генерації і що ці зміни могли б бути точно такими, як людина вимагає»... «Це був природно гострий поворот до лямаркізму»... «В цей час, як результат «реконструкції», урожай рослин і продуктивність тварин впали катастрофічно»...

Далі наводиться ряд цитат урядових «генетиків» Молотова і Лисенка, що захищають нові матеріялістичні основи генетики — лямаркізм, мічуризм, лямаркістські позиції Лисенка й засуджують вайсманізм. Цим і обмежується загальна й фахова характеристика періоду реконструкції. Проф. М. Ветухів не помітив, що в цей період вмерло від штучного голоду 8 мільйонів населення, що основними мотивами економічної реконструкції було: 1) позбавити економічної бази насамперед український народ і перемогти його політичний спротив; 2) страх перед економічним зростанням народів у період НЕП-у; 3) стремління ліквідувати українське село, як основну силу економічного і політичного спротиву українському народу; нарешті 4) створити нову генетику, яка б завершила перемогу Москви виробленням єдиного типу — «советского человека». Проблема створення «советского человека» була не випадковою і не загальнотеоретичною проблемою, а першочерговим політичним питанням дня. Це питання має свою історію ще з 1931 року, коли ліквідовано рефлексологію, затримано розвиток фізіології Павлова і покликано т. зв. марксо-ленінську психологію. Їй і доручено розгляд питань створення типу «советської людини». Яке значення надавалось цьому пи-

тання, видно з виступу Жданова, Колбанівського, Черпакова, Масліна після другої світової війни проти психології, спеціально проти проф. Рубінштейна і Леонтьєва та обвинувачення психологів в тому, що вони не справилися з завданням уряду*). Це було причиною ліквідації психології і покликання фізіології Павлова в допомогу генетиці.

Як відомо, «реконструкція» почалась з України і в результаті її: 1) по-стала колгоспна система; 2) зруйновано й закріпачено село; 3) ліквідація активного політичного елементу спротиву села; 4) створено урядову генетику Лисенка (Сталіна) і 5) розпочався широкий наступ проти національних культур народів, русифікація, знищення інтелігенції понево-лених народів і т. п.

Боротьба в цей період була остільки жорстока, що в результаті її вмерло 8 мільйонів українського населення і Сталін звернувся «тихше на поворотах». Автор не помітив цього, хоч визначав генетику, як нау-ку «про принцип життя і людського життя взагалі» (стор. 24). Він не помітив цього просто тому, що не знайшов відповідних цитат Сталіна і Хрущова.

Цей період був періодом шукання такої генетики, яка б на вимогу «людини», себто політичного проводу Москви, могла б в одну генера-цію змінити біологічну природу людини, саме тої людини, яка всіма мо-жливыми засобами бореться за свою свободу.

Цей період автор розглядає тільки в площині загостреної боротьби «матеріалістичної» філософії з «ідеалістичною», мічуринської біології з генетикою Моргана, показує, що ця боротьба має тільки світоглядовий характер. Цьому аспектові автор присвячує більшість цитат своєї праці. Деякі з них заслуговують спеціальної уваги для характеристики спо-собу аналізу автора.

«Протягом другої світової війни, — пише якийсь невідомий автор в «Правді», — гітлерівські окупанти винищували нижчі раси, після дру-гої світової війни американські імперіялісти переводять гітлерівську по-літику в практику, вбиваючи мирних корейців. Кожен член школи Мор-гана в Америці проповідує мальтузіанство і расизм...»

«Скажені вороги науки — пише генетик Нуждін, — злобні обскуран-тисти... Мюллер, Добжанський, Дарлінгтон... що практикують расизм... тільки продукт ідеології декадентського капіталізму... Вони хотять об-дурити суспільну думку неправдою так, «щоб зберегти реакційну при-роду їх псевдонауки». І далі цей автор каже, що «боротьба мічуринської біології проти морганізму — не боротьба двох точок погляду в науці, але боротьба двох ворожих світоглядів — «матеріалізму проти ідеалізму, нау-

*) А. Жданов, Доповідь, «Звезда», стор. 36, Гослитиздат, 1946.

Е. Черпаков — «Против идеализма и метафизики в психологии», «Вопросы философии», № 3, 1948, Москва.

В. Колбановський, «За марксистское освещение вопросов психологии», «Большевик», № 7, 1947.

М. Маслина, «За большевистскую партийность в вопросах психологии», «Вопросы психологии», № 2, стор. 334, 1948.

ки проти містицизму». Ці цитати приводить автор для характеристики процесу піднесення й зросту мічуринської науки і теорії Лисенка. Виходить, що сутність мічуринської біології полягає в боротьбі її з морганізмом, себто в боротьбі матеріалізму з ідеалізмом. Це все, що міг побачити автор у цих урядових деклараціях. А в них говориться про расизм американської генетики, американцям приписується гітлерівську політику знищення «мирних» корейців і говориться про обдурювання суспільної думки. Отже советські автори американцям приписують всі властивості московського уряду і створеної ним урядової советської генетики.

Саме в цьому місці проф. М. Ветухову, як колишньому советському вченому, належало б дати розгорнуту критику теорії Лисенка й показати, що декларування її як матеріалістичної теорії є ошуканство, бо підставу її складає теорія Лямарка, що розглядалась матеріалістичною і діалектично советською філософією, як основана на вірі, ідеалістична теорія, як би вона не була підфарбована неолямаркістами; що боротьба советської генетики з теоріями Вайсмана, Менделя, Морґана, які визнавалися перед тим матеріалістичними і діалектичними, таким чином не боротьба двох світоглядів — матеріалістичного і ідеалістичного, а навпаки, боротьба з нових ідеалістичних позицій советського уряду з наукою, природознавством, і що підставою для цієї боротьби служили російські тенденції Москви, скеровані до поборення народів у СССР. З легкістю, властивою «духу партійности», що в цей час наповнювалась у СССР змістом російського самодержавства, природознавству, що не служило завданням політики Москви, начіплювались філософські наліпки: «механістичного», і просто «ідеалістичного».

Таким чином, теорія Лисенка (Сталіна) — типова реакційна російська расистська теорія.

Незаперечним фактом для такого твердження служать: похід проти природознавства (1931), доба реконструкції (1930-1936), створення урядом советської генетики (1930-1936), винищення мільйонів українського населення (1933-1934), похід проти національних культур, русифікація (1933- і до нині. Проф. Ковалів, стор. 57), позбавлення народів їх національних територій (період після 2-гої війни) і безліч інших фактів. Проф. М. Ветухів ці періоди — і добу «реконструкції», і творення нової генетики — висвітлює в площині тільки філософської боротьби ідей і тільки з позицій московського уряду.

Навівши 17 цитат для ствердження «ідеологічного» характеру советської генетики, автор з понурим оптимізмом зауважує, що він потребує лише кількох цитат, щоб накреслити період після смерти Сталіна. Дві з них особливо цікаві для виявлення способу думання проф. М. Ветухова. А. Несмеянов, президент Академії Наук СССР, в праці: «Деякі завдання Академії Наук СССР в світлі рішень 19-го з'їзду комуністичної партії СССР» 1953 року пише: «Перемога матеріалістичного мічуринського вчення над реакційним ідеалістичним вченням вайсманізмом-морганізмом, відкрила широкі перспективи для бурхливого розвитку советської біології на шляху володіння законами живої природи й широкого вживання їх в інтересах комуністичного будівництва. Розвиток мате-

ріалістичної доктрини спадковості створює необхідність передумов для проблем species... Мічуринське вчення про єдність організму і оточення широко виявляється в умовних і безумовних рефлексах. Вчення Павлова — безпрецедентна зустріч природознавства і гуманітарних наук. В світлі сталінських принципів... вчення Павлова набуває виключної ваги як для природознавства, так і для соціальних наук. Нашою історичною місією тепер є дістати перше місце в світовій науці, і щоб зробити це, необхідно:... намагатись в усякий спосіб збільшити уважність, вести рішучу боротьбу з ухилами..., зберігати державні секрети, виявити політичну сторожкість і чуйність. Це непорушний закон кожного вченого наукового працівника, хто глибоко відданий інтересам соціалістичної батьківщини... Соціалістична структура нашого суспільства, його швидкий хід до комунізму і тверда основа нашої науки — марксизм-ленінізм, гарантує це».

Для чого приведено цю цитату? Її приведено для того, як каже автор, щоб показати, що вона знаходиться в цілковитій згоді з твердженням Маленкова, а саме: «Міроприємства Центрального Комітету партії мають своєю метою забезпечити перевагу бойового советського патріотичного духу серед робітників науки й мистецтва і в такий спосіб посилення партійности советської науки, дальшого провідного розвитку советської науки з метою посідання першого місця в світовій науці». (Стор. 29).

І в цих двох цитатах автор звертає увагу на несуттєві деталі, на парадний декларативний тон висловлювань, у який, звичайно, одягаються промови й писання советських політиків і вчених. В унісон з проф. А. Філіповим автор підкреслює й бачить лише советський патріотизм і дух партійности.

Але у висловлюваннях акад. Несмеянова — багато важливіших речей, які обминув автор своєю увагою і які свідчать про визначні події, що відбувалися на той час в житті Советського Союзу і в науці.

Поперше, 23-літній етап розвитку советської марксо-ленінської психології і советської генетики не дав ніяких сподіваних результатів — ні в теорії, ні в практиці створення психологічного чи біологічного типів «советської людини». Народи в СССР, всупереч тяжким репресіям — чинять рішучий опір колонізаторським тенденціям Москви. В Україні, Білорусії, балтицьких країнах точиться непримиренна боротьба. Всупереч декларативному створенню нових species, країна досягає стану найбільшого економічного занепаду. Українське селянство відмовляється працювати в колгоспах, збори зернових культур і тваринництво падають до небувалого рівня. Загальний економічний стан викликає тривогу в урядових колах. Ставиться питання про перенесення зернової бази в Середню Азію, про «укрупнення» колгоспів, щоб посилити адміністративну контролю селянства, пишуться відозви до українських повстанців, щоб вони склали зброю. Але не дивлячись на все це, генетика не тільки не ліквідується, а на допомогу їй із забуття повертається фізіологія Павлова, і їй доручаються завдання советської генетики. Отже, в праці акад. Несмеянова покладаються великі надії, що павловська фізіологія,

»в світлі принципів Сталіна«, себто поставлена на службу урядовій політиці Москви, — здійснить завдання, покладені на советську генетику. При чому акад. А. Несмеянов пропонує вченим бути »чуйними і зберігати ці пляни, як державні секрети великої ваги, пов'язані з глибокими інтересами соціалістичної батьківщини«. Особливої уваги заслуговує те, що не дивлячись на повний крах советської генетики і зростаючу до неї опозицію (акад. Цицин, Турбін, Іванов), як це відмічає, між іншим, і сам автор, ліквідації підпала не генетика, а психологія Павлова, якій надається велике соціальне значення. Це цілком ясно показує, що не підвищення врожайності, не зріст продуктивності тварин цікавить московський уряд, що створив і підтримує советську генетику, а тільки людина, та непримиренна людина, що в колгоспах і фабриках, в містах і селах, в лабораторіях і клініках, в університетах і академіях — веде смертельну боротьбу з московським варварством, російським колоніалізмом.

Весь цей важливий період після смерті Сталіна проф. М. Ветухів зводить до парадного дзвону, в який обов'язково в СРСР одягаються всякі виступи, підкреслюючи не суттєві деталі, як »матеріалізм«, »советський патріотизм«, »комунізм«, »партійність« і інші бутафорні наліпки російського імперіалізму.

Які ж висновки робить проф. М. Ветухів у своїй праці? Поперше, що епоха Лисенка закінчилась, що прийде другий диктатор у генетиці, і від цього нічого не зміниться. І друге, що академічної свободи не може бути в умовах комуністичної системи.

Але чи ці висновки дають щось нове, що потребувало б знати американське суспільство для розуміння сутності советської генетики? Чи ознайомлення з офіційними документами на основі цитат з висловлювань советських політиків розкриває її справжню сутність? Чи задовольниться читач поясненням, що академічної свободи в ділянці генетики немає саме тому, що ця генетика матеріалістична, і чи правдиве це твердження? На всі ці питання може бути тільки негативна відповідь.

Даремно було б звертатись за розглядом інших праць збірника. Всі вони підкорені єдиному принципу. Прикладом може служити важлива і цікава праця проф. П. Коваліва — »Советська лінгвістична політика«. Для цього потрібно тільки порівняти цю працю з працею американського проф. Кларенса Менінга — »Советська лінгвістика і російський імперіалізм« — щоб уявити, до якого ступеня вона »оброблена«.

Висновки

Підсумовуючи розгляд цих двох основних праць теоретичного циклу збірника, можна з певною ясністю побачити той основний принцип єдності, якому підкорені як ці обидві, так і інші »оброблені« і наново написані праці конференції, під суворою контролею редакційного комітету. Ці принципи ось такі:

1) Абстрактний і споглядальний розгляд проблем академічної свободи в СРСР, уникання дійсності, підміна її розглядом змінних і пропагандивних світоглядових філософських позицій і категорій.

2) Навмисне замаскування російського імперіялізму і колоніялізму, що прикривається в ССРС у різні історичні періоди то слов'янськими, то комуністичними ідеями, спрямованими до підбиття й поневолення вільних народів.

3) Заховання смертельної боротьби народів ССРС з російським колоніялізмом за свою свободу і незалежність. Відсутність академічної свободи — лише окремий вияв відсутності всякої свободи для народів і людини в ССРС.

4) Уневажнення й спотворення природознавства в ССРС, в його змісті й значенні, як визначного прогресивного й революційного чинника, що своїм об'єктивним ходом розвитку і своїми ідеями служить принципам свободи.

5) Затемнення й заховання реального змісту і призначення урядової генетичної теорії Лисенка (Сталіна), як ~~російської расистської~~ теорії, що стала однією з основ сучасної советської філософії, як філософії російського колоніялізму, і політичною світоглядною засадою московського державного проводу в його боротьбі з народами ССРС.

6) В світлі розглянутих двох основних теоретичних праць слід визнати неправильним і шкідливим загальний висновок Редакційного Комітету збірника, а саме — ствердження процесу консолідації советського режиму (Вступ, стор. VI). Редакційний Комітет спеціально використав конференцію для формулювання цього хибного, промосковського, пропагандивного висновку.

Внутрішньо советський режим не скріпився, і коли його щось скріплює, то насамперед податливість деяких кіл і політиків Заходу, стремління утримати мир «за всяку ціну», небажання чи невміння, — як це бачимо на прикладі Американського Комітету, — викривати справжнє обличчя Советів.

До внутрішньої консолідації в ССРС дуже далеко. Напружена й осамітнена боротьба поневолених народів за свою державну суверенність триває далі, і зміст радіоавдіцій «Освобождения» творить лише трагічний фон осамітненості цієї боротьби. Советський режим тримається на рабській праці, концентраційних таборах і поліції. Він не зміцнівся, а йде похилою площею деградації в усіх ділянках духового життя, в ділянках філософії і науки. Життєвий рівень населення залишається й далі дуже низький. Ось такою є справжня дійсність. І говорення про «консолідацію в ССРС» є нічим іншим, як дальшим поширенням психози капітуляції західного світу перед ССРС.

Ці висновки показують, що прийнятий Редакційним Комітетом таємничий принцип — не звичайний вияв нейтральності і байдужості, до яких звикли поневолені в ССРС народи в їх визвольній боротьбі. Цей принцип відзначається високою політичною активністю, скерований до поборення визвольних змагань народів ССРС і деморалізації боротьби цих народів у їх стремлінні до ліквідації російської колоніальної системи.

